Innledning

I 1984 kom det en liten bok med tittelen "Sosiologiens nøkkelbegreper". Forfatteren Dag Østerberg presenterte et knippe med begreper som skulle bidra til en klargjøring av sosiologiens sentrale emner og tenkemåter. Boka ble en suksess, og tjente i mange år som introduksjonstekst for nye sosiologi-studenter. Nesten tyve år etter har samme forfatter stilt spørsmålet: Gjelder de stadig i dagens samfunn? Bakgrunnen for spørsmålet er naturligvis at sosiologien må holde seg oppdatert som vitenskap. Samfunnet endrer seg, og en behøver nye begreper for å beskrive emner på en treffende måte. Flere samfunnsvitere har forsøkt seg på å skrive inn paradigmeskifter i sine teorier – Becks´ og Giddens´ begreper om "risikosamfunn", "refleksiv modernitet" og "det høymoderne samfunn" er eksempler på dette.

På hvilken måte kan en tenke nytt om det nye i samfunnet – globalisering, internasjonalisering, nye forbruksmønstre, ny teknologi osv.? En måte å møte denne utfordringen på er å lete etter nye og dekkende begreper, hele tiden utvikle og videreutvikle sosiologien som refleksjon over samfunnsforhold. En alternativ, om enn ikke radikalt annerledes måte, er å hevde at sosiologien representerer en særegen refleksjon over samfunnsforhold – læren om mennesket som sosialt vesen og skaper av sosiale institusjoner. Og her er kilde til innsikt å finne i klassiske arbeider, hos Durkheim, Marx, Simmel og Weber.

Det er neppe slik at alternativene "tradisjon" eller "fornyelse" er gjensidig utelukkende, de fleste sosiologer befinner seg vel et sted midt imellom. Når spørsmålet er interessant, er det fordi sosiologien som vitenskap så og si definerer studieobjekter gjennom sine teorier og begreper. Teorier om "klassesamfunnet", "risikosamfunnet" eller "informasjonssamfunnet" skaper forskjellige emner, og blir derfor avgjørende for innrettingen på den faglige aktiviteten – hvor kritisk er faget, hva slag rolle spiller det i forhold til dominerende maktforhold og interesser i samfunnet? Til syvende og sist dreier det seg om overbevisningskraften i argumenter og grundigheten og relevansen av empiriske studier.

Diskusjonen rundt de klassiske sosiologiske begrepene vil vi fortsette, og utfordrer til kritiske bidrag som føkser å (be)gripe fagets substans.

De seks første bidragene i denne utgaven av *Sosiologisk årbok* tar alle opp aspekter av diskusjonen om fagets grunnlag. Østerbergs artikkel "Sosiologiens nøkkelbegreper – gjelder de stadig i dagens samfunn" konkluderer med at flere av de klassiske grunnbegrepene fortsatt er gyldige, selv om de ikke lenger benyttes så mye. Endringer og presiseringer har nyhetens og motens interesse og, hevder Østerberg, "avtar begeistringen har vi de klassiske begrepene å falle tilbake på". Østerberg åpner allikevel for fornyelse ved å hevde "... at det nettopp er ved å fordype seg i de grunnleggende, klassiske arbeidene at det kan oppstå vitenskapelige reformer og revolusjoner...", og at "...ved utelukkende å arbeide med nyere, avledede begreper at man står i fare for å bli sittende fast i gamle forestillinger, bli offer for vanetenkning eller for moten."

Artikkelen "De seiglivede klassikerne" av Rune Åkvik Nilsen er i så måte et forsøk på å lete etter det nye i det gamle, et mulig samlingspunkt for sosiologisk grunnlagstenkning. Mangfoldet av teoritradisjoner innenfor sosiologien skaper et latent ordensproblem i sosiologien, hevder Nilsen. De klassiske tekstene, og spesielt Webers arbeider egner seg i følge Nilsen til å fylle en integrerende funksjon i

den sosiologiske diskursen, et pluralistisk samlingspunkt for ulike teoritradisjoner.

En intellektuell som innenfor visse kretser kan sies å ha fått en slags klassikerstatus, er Hans Skjervheim. Fokuset til Skjervheim var gjennom kritikk av positivismen å introdusere et nytt grunnlag for samfunnsvitenskapen, en antipositivistisk tenkning med basis i blant annet kantiansk og weberiansk vitenskapsteori og sosialfilosofi. Skjervheim ble i fjor aktualisert gjennom boka *Hans Skjervheim – ein intellektuell biografi* av Jan Inge Sørbø, og i etterkant av utgivelsen oppstod det en debatt om Skjervheims posisjon i Klassekampen og Dag og Tid. Som de fire neste bidragene i årboka viser, er ikke Skjevheims status som klassiker udiskutabel.

Kasin gir en omtale av biografien og debatten som oppstod i etterkant av utgivelsen. Ebbing, som var sekretær ved Filosofisk institutt i Bergen mens Skjervheim var ansatt der, tar i artikkelen "Filosofi fra kritikk til profesjon" blant annet for seg de problematiske sidene ved Skjervheims krav om filosofisk begrunnelse av sosialteoretiske posisjoner. Han mener at Skjervheim ble låst i en filosofisk skrekk for enhver objektivering eller -isme, og at han selv nettopp endte der, i en fastlåst anti-positivisme og anti-marxisme.

I "Ingen skjerv for de fattige" peker Otnes på Skjervheims manglende engasjement for konkrete sosiale studier, og da spesielt for studier av sosial ulikhet. Og at han i forhold til slike spørsmål stilte seg på sidelinjen som tilskuer, ikke opptrådte som deltaker, gjør at han av Otnes blir karakterisert som reaksjonær.

Bolken om Skjervheim avsluttes med en tidligere upublisert forelesning om Skjervheim, holdt av Dag Østerberg i 1997. Østerberg tok tidlig til seg Skjervheims kritikk av objektivismen innenfor samfunnsvitenskapen, og bidro sammen med ham blant annet til å gjøre kritisk teori kjent i Norge. Men Østerberg trekker også opp mulige grenser for Skjervheims filosofiske standpunkt i

forelesningen. De sider ved den menneskelige væren der en nærmer seg objektets væremåte fanges ikke opp av Skjervheims "deltaker-filosofi", f.eks. i "sykerollen" der en er et objekt for legers undersøkelser og behandling. Skjervheims filosofi, hevder Østerberg, "... er en filosofi som bare passer for friske mennesker."

Når det dukker opp nye teoretiske perspektiver i samfunnsvitenskapen, har det en tendens til å danne seg grupper eller "klynger" av tilhengere. *Actor network theory* (ANT), med Bruno Latour og Michel Callon som viktige foregangspersoner, kan sies å være en slik forholdsvis ny teoriretning, og med sine klare tilhengere. Petter Holm redegjør i artikkelen "Which way is up on Callon" for ANT-paradigmet. Denne ble holdt som doktorforelesning over oppgitt emne høsten 2002. Bakgrunnen for komiteens valg av emne, var dens kritiske innvendinger mot teorikomplekset Holm gjør bruk av i avhandlingen *The invisible revolution. The construction of institutional change in the fisheries*. Holm svarer på kritikken og benytter anledningen til et retorisk og litt uvanlig motangrep overfor komiteen. Otnes sitt påfølgende opponentinnlegg, "Fiskeriene: Revolusjon eller reaksjon" viser at kampen blant annet dreier seg om forholdet til markedsmekanismer innenfor fiskerinæringen. Holm blir av Otnes også kritisert for å tillegge ANT-paradigment for stor betydning som innovasjon sett, og for å stole ukritisk også på underlødige bidrag.

En annen teori som er benyttet for å analysere ressursforvaltningen innenfor fiskerinæringen, er Garret Hardins teori om *Almenningens tragedie*. Stig Gezelius artikkel "Resource Conservation and Rationality" er også basert på en doktorforelesning fra høsten 2002, og tar for seg Hardins modell som beskriver hvordan individuell fornuft (nyttemaksimering) ender i kollektiv ufornuft (utarming av felles ressurser). Gezelius drøfter mulige løsninger på almenningens tragedie. Offentlig regulering av tilgang til ressurser er en vanlig tilnærming, men Gezelius peker på en annen, og etter hans mening altfor lite diskutert løsning, nemlig kollektivisering av overskuddet

eller avkastningen fra felles ressurser. Det som stopper slike løsninger vil være gratispassasjer-problemet og den radikale politiske valøren kollektiviseringen vil ha i et samfunn som knapt forholder seg til andre løsninger enn de markedsliberale.

Rødje har omtalt den norske oversettelsen av Anti-ødipus av Deleuze & Guattari: Anti-ødipus. I "Er sosiologien kun for sosiologer" diskuterer han Deleuzes´ & Guattaris´ syn på begjæret som en reproduserende industriell drift. Psykoanalysen kritiseres for å snevre inn det begjærets rammer, og sosiologien kritiseres for å vektlegge representasjon og kollektivitet som hele tiden forutsetter dybde og noe bakenforliggende. Rødje mener Deleuze & Guattari kan fungere som en smekk på fingrene til lakeisosiologien, som er sosiologi for sosiologiens skyld.

*

Til sist vil Årboka beklager at vi i forrige nummer kom i skade for å sette Lars Bugges artikkel "Dag Østerberg og den tidlige norske positivismekritikken" på en slik måte at skillet mellom sitater og forfatterens egen tekst ble utydelig. På forfatterens oppfordring har vi nå rettet opp dette og publiserer artikkelen på nytt.

Årboka begynner fra dette nummer med en gradvis innføring av en *referee*- eller konsulentordning for originalarbeider, gradvis fordi ordningen er tid- og ressurskrevende. Ordningen fins i mange varianter; den er diskutabel og mye diskutert, noe vi håper å komme tilbake til bl.a. med en artikkel av Gerhard Frölich i neste nummer. Takk til Lars Mjøset som, som den første, har vært konsulent på Åkvik Nilsens artikkel i dette nummer. Vi satser som man ser på en variant hvor konsulent og vurdert som regel kjenner hverandres identitet, såkalt åpen refereeing.

Redaksjonen